

رابطه و ابعاد شخصیت و خلاقیت

صغرا اکبری چرمهینی^۱، مهسا نجفی^۲ پرستو خدابخشی^۲

^۱ عضو هیئت علمی گروه روان‌شناسی، دانشگاه اراک

^۲ دانشجوی کارشناسی روان‌شناسی، دانشگاه اراک

چکیده

هدف این پژوهش بررسی ارتباط ویژگی‌های شخصیتی مرتبط با سیستم بازداری (درونگرای و برونگرایی) و دو نوع خلاقیت (تفکر واگرا و تفکر همگرا) هدف این پژوهش بود. تعداد ۸۳ نفر از دانشجویان دانشگاه اراک که به روش خوشه‌ای انتخاب شدند. در این پژوهش شرکت کردند و به آزمون‌های شخصیتی آیزنک، خلاقیت گیلفورد (تفکر واگرا)، و خلاقیت مدنیک (تفکر همگرا) (نسخه فارسی) پاسخ دادند. نتایج نشان داد که بین عملکرد برون‌گرایان و درون‌گرایان در آزمون خلاقیت گیلفورد (تفکر واگرا) تفاوت معناداری وجود دارد ولی بین نمرات دو گروه در آزمون خلاقیت مدنیک (تفکر همگرا) تفاوت معناداری مشاهده نشد. میتوان چنین بیان کرد که افراد برون‌گرا در حل مساله خلاق که نیازمند تفکر واگرا میباشد نسبت به افراد درون‌گرا موفق تر بودند. با توجه به اینکه افراد باغالب بودن ویژگی شخصیتی برون‌گرایی بر درون‌گرایی از سیستم بازداری ضعیف تری نسبت به افراد درون‌گرا برخوردار هستند شاید این امر سبب میشود که این گروه از افراد در آزمون تفکر واگرا که نیازمند سیستم بازداری ضعیف تری میباشد نمرات بهتری کسب کنند.

کلید واژه‌ها: خلاقیت؛ تفکر واگرا؛ تفکر همگرا؛ شخصیت؛ درون‌گرایی؛ برون‌گرایی

مقدمه

یکی از مباحث اساسی و بسیار جذاب در روانشناسی، شخصیت است. امروزه پژوهش در زمینه‌ی ارتباط ابعاد شخصیت با ویژگی‌های روانشناختی و توانمندی‌های انسان طرفداران بسیار زیادی دارد. ویژگی‌های شخصیتی را میتوان به عنوان مجموعه‌ی سازمان یافته و واحدی متشکل از خصوصیات نسبتاً پایدار در افراد که بر روی هم، یک فرد را از فرد یا افراد دیگر متمایز می‌سازد در نظر گرفت (شاملو، سعید، ۱۳۸۲). به نظر آیزنک شخصیت عبارت است از کلیت یکپارچه، منش، مزاج، هوش، جسم، منش جنبه اخلاقی، مزاج حالات عاطفی، هوش جنبه شناختی، و جسم جنبه بدنی شخصیت را دربرمیگیرد (گنجی، ۱۳۷۷).

یونگ دوواژه درون‌گرایی و برون‌گرایی را دو بعد شخصیت افراد نامید و معتقد بود که این افراد از نظر روانی در یکی از این دو می‌گنجند (عبدلی، بهروز، ۱۳۷۳). نگرش برون‌گرایانه، انسان را به سوی دنیای عینی بیرون سوق می‌دهد، درحالی که نگرش درون‌گرایانه، او را متوجه دنیای درون خود می‌نماید. این دو نگرش، معمولاً در هر شخص وجود دارد، ولی به طور معمول یکی غالب و آگاه و دیگری مغلوب و ناخودآگاه است. حاصل سالها تلاش آیزنک، نظریه شخصیت بسیار بانفوذی است که بر پایه سه بعد قرار دارد. ما میتوانیم این سه بعد را به صورت فراعامل‌ها در نظر بگیریم که ترکیباتی از صفات یا عوامل هستند. به هر حال سه «عامل برتر» یا به عبارت دیگر سه بعد شخصیت آیزنک که یک فضای مرکزی سه بعدی را برای شخصیت فراهم آورده عبارتند از: برون‌گرایی؛ حالتی که در آن نیروهای شخص به خارج از خودش معطوف است. درون‌گرایی؛ حالتی است که در آن انرژی شخص بدون علاقه به دنیای خارج با اندکی علاقه متوجه درون خود میشود و عامل دیگر روان رنجوری است. تفاوت عمومی افراد درون‌گرا و برون‌گرا این است که درون‌گرایان نسبت به برون‌گرایان حافظه دراز مدت بهتری دارند. عملکرد کندتر ولی دقیقتر داشته، گوشه گیر و انزوا طلب هستند، گرایش به احساس کمبود در آنها زیاد است و در ابتلا به دلواپسی، افسردگی و وسواس آمادگی بیشتری دارند. (سیاسی، علی اکبر، ۱۳۷۹). آیزنک (۱۹۶۷) با استفاده از پرسشنامه ای افراد را براساس برخی ملاحظات نظری و فیزیولوژیایی به دو گروه افراد برون‌گرا و درون‌گرا تقسیم کرد. او پیش بینی کرد که سیستم عصبی برون‌گرایان در مقابل سیستم عصبی درون‌گرایان بهمحرک‌ها آهسته تر پاسخ میدهد و کمتر برانگیخته میشود. علاوه بر این بازداری عصبی در

درونگرایان سریعتر صورت می‌گیرد اگر این پیش بینی فیزیولوژیایی درست باشد حساسیت ادراکی درونگرایان باید از حساسیت ادراکی برونگرایان بیشتر باشد (آیزنک، ۱۹۹۴). بنابراین میتوان چنین فرض کرد که افراد درونگرا نسبت به برونگرایان در انجام آزمون‌ها یا تکالیفی که نیاز به سیستم بازداری قویتری دارد موفق تر هستند. و برونگرایان در آزمون‌هایی که به سیستم بازداری ضعیفتری نیاز دارد عملکرد بهتری دارند.

از آنجایی که هنگام حل مسئله در آزمون‌هایی که نیاز بیشتری به تفکر همگرا هست به یک سیستم کنترل شناختی و بازداری قوی تری نیاز می باشد تا مداخله ی پاسخهای نادرست و نامناسب را بازداری کند و فرد بتواند پاسخ صحیح را انتخاب کند، و در مقابل در آزمون تفکر واگرا به نوعی سیستم کنترل شناختی و بازداری ضعیفتری نیاز می باشد تا بر خلاف تفکر همگرا به پاسخهای متعدد و بیشتری اجازه ی مداخله و ظهور پیدا کردن را بدهد، در این تحقیق عملکرد شرکت کنندگان در یک آزمون تفکر همگرا و یک آزمون تفکر واگرا نیز سنجیده شد.

روش

شرکت کنندگان و طرح پژوهش

تعداد ۸۳ نفر (۶ پسر و مابقی دختر) از دانشجویان دانشکده ی علوم انسانی دانشگاه اراک که به روش خوشه ای انتخاب شدند در این پژوهش شرکت کردند. میانگین سنی این گروه ۲۱ سال میباشد.

ابزار

پرسشنامه شخصیتی آیزنک: پرسشنامه‌ی شخصیتی آیزنک یک پرسشنامه ی خود ارزیابی شخصیتی است شامل ۵۷ سوال که به صورت دو گزینه ای بلی/خیر پاسخ داده می شود. در ایران در سالهای ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، و ۱۳۷۶ توسط گل پرور و همکاران هنجاریابی شد (گل پرور، ۱۳۸۰). آزمون شخصیت آیزنک دو بعد شخصیت افراد بزرگسال شامل: برونگرایی در برابر درونگرایی (Extraversion versus Introversion (E) و روان رنجور خوبی در برابر پایداری هیجانی (Neuroticism versus Emotional stability (EN) را می سنجد. این آزمون همچنین دارای یک مقیاس دروغ سنج (L) نیز می باشد. در این پژوهش سنجش بعد درون گرایی-برون گرایی هدف اصلی استفاده از این پرسشنامه بوده است. شرکت کنندگان باید با توجه به وضع عاطفی خود، در مقابل هر سؤال گزینه بلی یا خیر را علامت بزند و هیچ سؤالی را بدون پاسخ نگذارد.

شیوه اجرا

شرکت کنندگان طی یک جلسه ی ۳۰ دقیقه ایی ابتدا به آزمون شخصیت آیزنک (۱۰ دقیقه)، و بعد آزمون استفاده های غیر معمول گیلفورد (تفکرواگرا، ۱۰ دقیقه)، و در آخر به آزمون تداعیهای دور مدنیک (تفکرهمگرا، ۱۰ دقیقه) پاسخ دادند.

آزمون استفاده های غیر معمول گیلفورد (تفکرواگرا): آزمون خلاقیت گیلفورد (۱۹۶۷) بانام " استفاده های غیر معمول " که به منظور ارزیابی تفکر واگرا طراحی شده است یکی از معتبرترین آزمونهای موجود برای ارزیابی بهره‌مندی از تفکر واگرا میباشد. در این آزمون از شرکت کننده ها خواسته میشود که موارد استفاده از یک شی معمولی را تا جایی که ممکن است بنویسند. در این پژوهش موارد استفاده ی ۲ شی (کفش و روزنامه) مورد سوال قرارگرفت. زمان لازم برای انجام این آزمون ۱۰ دقیقه در نظر گرفته شده بود. در این آزمون پاسخهای هر فرد از لحاظ اصیل بودن (پاسخهای نادر)، سیالی (تعداد پاسخهای فرد) ، و انعطاف پذیری (دسته بندی مستقل پاسخها) نمره گذاری میشوند.

آزمون تداعیهای دور مدنیک (تفکرهمگرا): "آزمون تداعی های دور " مدنیک (۱۹۶۲) از جمله آزمونهای معتبر جهت ارزیابی تفکر همگرا میباشد. در این آزمون ۳ کلمهی نامربوط مانند "بستی"، "کوه"، و "شناور" به شرکت کنندگان ارائه میشود، و از آنها خواسته میشود تا کلمه ای پیدا کنند که در صورت ترکیب شدن با این ۳ کلمه، ۳ ترکیب یا اصطلاح بامعنی بوجود آید. در این مورد پاسخ کلمه ی "

یخ" میباشد که ۳ ترکیب "بستی یخی"، "کوه یخی"، و "یخ شناور" را بدست میدهد. نسخه ی فارسی این آزمون شامل ۳۰ سوال یا سری کلمات با آلفای کرونباخ برابر با ۰.۸۰. مورد استفاده قرار گرفت. نمره ی فرد در این آزمون برابر است با تعداد پاسخهای درست فرد.

نتایج

نمرات حاصل از اجرای سه آزمون شخصیت، تفکر همگرا، و تفکر واگرا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ابتدا افراد بر اساس نمراتشان در حیطه ی برونگرایی-درونگرایی آزمون شخصیت آیزنک با استفاده از روش تقسیم به دو گروه، به روش محاسبه ی میانه به دو گروه برونگرا ($n=54$)، و درونگرا ($n=29$) تقسیم شدند. (از آنجایی که بدست آوردن تعداد کافی افراد برونگرا (با نمرات پایین در این آزمون) نیاز به جمع آوری دادهای بسیار زیادی دارد از روش تقسیم بر اساس میانه استفاده شد). نتایج آزمون آمستقل نشان داد که عملکرد گروه برونگرا ($M=13/8$, $SD=5/3$) در آزمون تفکر واگرا؛ سیالی پاسخها، به طور معنی داری بالاتر از گروه درونگرا ($SD=3/5$)، $M=11/4$) بود، ($t=2.2$, $df=82$, $p=0.031$). در ارتباط با تفاوت دو گروه در آزمون تفکر واگرا؛ انعطاف پذیری، اگرچه میانگین نمرات گروه برونگرا ($M=10/4$, $SD=4/9$)، بالاتر از گروه درونگرا ($M=9/34$, $SD=3/3$) بود، ولی این تفاوت از لحاظ آماری معناداری نبود بین نمرات دو گروه در آزمون تفکر همگرا تفاوت معناداری مشاهده نشد. اما میانگین نمرات گروه درونگرا ($SD=2/5$)، $M=4$) در این آزمون بالاتر از میانگین نمرات گروه برونگرا ($M=3/24$, $SD=2/3$) بود.

بحث

نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که افراد با توجه به ابعاد شخصیتی (درونگرا یا برونگرا بودن) عملکرد متفاوتی در آزمونهای خلاقیت (تفکر واگرا - تفکر همگرا) دارند. در انجام آزمونهایی که نیاز به تفکر همگرا میباشد دارابودن یک سیستم بازداری قوی و نیرومند و سریع کمک بسیار موثری در عملکرد بالا میباشد که این با ویژگیهای افراد برونگرا همخوانی بیشتری دارد و انتظار میرود این افراد در آزمون تفکر همگرا نمرات بهتری کسب کنند. همانطور که نتایج نشان داد افراد درونگرا نمرات بالاتری نسبت به برونگرایان در آزمون تفکر همگرا کسب کردند اگر چه این تفاوت از نظر آماری معنادار نبود ولی در جهت موافق با فرضیه ی پژوهش حاضر بود. در مقابل آزمونهایی که انجام آنها نیاز به تفکر واگرا دارد، دارا بودن یک سیستم بازداری نه چندان نیرومند، که فرصت خود نمایی ایده های متنوع و بیشتری را در ذهن فراهم میکند، در عملکرد بهتر کمک کننده تر میباشد. که این امر با ویژگیهای برونگرایان همخوانی بیشتری دارد. همچنانکه نتایج این پژوهش عملکرد بهتر برونگرایان در آزمون تفکر واگرا را نشان داد. نتایج این پژوهش فهم بهتری از نقش ویژگیهای شخصیتی در تبیین خلاقیت برای ما حاصل میکند.

منابع

- باطنی، محمدرضا. (۱۳۶۹). *زیان و تفکر*، مجموعه مقالات زبانشناسی، تهران: مهدی.
- سیاسی، علی اکبر. (۱۳۷۹). *نظریه های شخصیت*. تهران: موسسه ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- عبدلی، بهروز. (۱۳۷۳). *بررسی ویژگیهای شخصیتی دانشجویان ورزشکار نخبه*، پایان نامه ارشد منتشر نشده. تربیت مدرس.
- گل پرور، محسن. (۱۳۸۰). *بررسی شیوع و تنوع تیپ های شخصیتی در دانش آموزان، پژوهشکده ی معلم، اردبیل*
- گنجی، حمزه. (۱۳۷۷). *آزمونهای روانی*. آستان قدس رضوی.

Eysenck, M. W. (1994). *Individual Differences. Normal and Abnormal*. Philadelphia, Psychology Press.

Guilford, J. P. (1967). *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.

Mednick, S. (1962). The associative basis of creative problem solving process. *Psychological Review*, 69, 200-232.